

DOI: 10.19195/0137-1150.170.5

Data przesłania artykułu: 22.05.2019

Data akceptacji artykułu: 22.06.2019

IZABELA NOGAWICA

Uniwersytet Wrocławski, Polska

Obraz Ukraińców w powieści *Brisbane* Jewgienija Wodołazkina

W przedstawieniach różnych kultur szczególnie interesujące jest to, jak została uchwycona ich odrębność. Kluczowy dla pojęcia tożsamości narodowej jest nie tylko fakt posiadania przezeń określonych cech charakteru oraz ich dostrzeżalność dla obserwatorów zewnętrznych, lecz także świadomość posiadania tych ostatnich oraz własnej odmienności. Wieki XX i XXI wiązały się z globalizacją na niespotykaną dotąd skalę, ale to właśnie globalizacja przyczyniła się do tego, że ludzie zaczęli od nowa poszukiwać swojej tożsamości i pielęgnować swoją odmiennność, co zaowocowało rozwojem separatyzmów i rozpadem części państw wielonarodowych, w tym najpotężniejszego z nich — Związku Radzieckiego.

Poczucie tożsamości narodowej w dużym stopniu opiera się na różnicach, które dostrzegamy między sobą a przedstawicielami innych narodów. Generalizujemy wiedzę zdobytą zarówno przez siebie, jak i przez innych, tworząc stereotypy etniczne. Ich cechą charakterystyczną jest przede wszystkim to, że uogólnienie w ich wypadku odnosi się do kategorii „swoich” oraz „obcych”. Oznacza to, że stereotyp ten pełni przede wszystkim funkcję wyjaśniającą i zazwyczaj zawiera w sobie oceny lub sądy. Katarzyna Brataniec pisze:

Stereotyp etniczny rozumiany jest jako specyficzny typ postawy, składającej się ze składnika afektywnego-uczuciowego, poznawczego i behawioralnego (dyspozycji do działania). Komponent poznawczy stereotypu nazywany bywa też obrazem etnicznym grupy. Po szczególnie obrazom towarzyszy zwykle pewien rodzaj emocji¹.

Z kolei Mateusz Antosz definiuje charakter narodowy jako „zespół cech, wzorców zachowania, postaw charakterystycznych i powszechnie uznawanych

¹ K. Brataniec, *Narody i ich stereotypy a wizerunek Ukraińców w świadomości zbiorowej Polaków*, „Państwo i Społeczeństwo” 2016, nr 1, s. 61.

za typowe dla większości członków danego narodu”². Inne źródła wymieniają ponadto cechy psychologiczne wspólne dla przedstawicieli narodu³. Przyjmujemy, że narody mają zespół stałych cech, dlatego też przedstawianie innych narodowości od zawsze było bardzo interesujące dla twórców.

W tym artykule dokonana zostanie analiza obrazów Ukraińców w powieści Jewgienija Wodołazkina *Brisbane* (*Брисбен*, 2019). Jak bowiem napisał Edward Kasperski, bohaterowie literaccy są kategoriami poetyki historycznej funkcjonującymi na płaszczyznach „mówienia postaci, mówienia o postaci i mówienia postacią”⁴. Choć bohaterowie przedstawieni w tej powieści są postaciami fikcyjnymi, widać wyraźnie, że ich kreacja jest podbudowana doświadczeniem życiowym i wieloletnimi obserwacjami, ale też właśnie stereotypami i wiedzą potoczną.

W Rosji funkcjonuje wiele stereotypów na temat Ukraińców. Boris Duregger w pracy *Similar but not equal* opisuje te z nich, które najczęściej pojawiają się we współczesnym rosyjskim przekazie medialnym. Prawdopodobnie najbardziej rozpowszechnionym z nich jest przekonanie, że Ukraińcy to tak naprawdę Rosjanie, tyle tylko że słabiej wykształceni i mniej ucywilizowani. Korzenie tego stereotypu sięgają XIX wieku, kiedy powstało funkcjonujące do dziś określenie „chachły”. Najczęściej „chachoł” przedstawiany jest jako człowiek leniwy, spędzający czas na śpiewaniu, tańczeniu, jedzeniu barszczu, słoniny i piciu wódki. Według Dureggera jednym z najpopularniejszych stereotypów jest też obraz Ukraińca banderowca i/lub faszysty⁵. Tymczasem wszechobecny w Rosji kult wielkiej wojny ojczyźnianej sprawia, że trudno o bardziej obraźliwe postrzeżenie. Zazwyczaj uznaje się, że „współcześni banderowcy” zamieszkują zachodnią Ukrainę, a głównym ośrodkiem nacjonalistycznej ideologii jest Lwów⁶.

Należy podkreślić, że to, jak postrzegamy „obcego”, może się radykalnie zmieniać w różnych okresach historycznych. Zadawnione antagonizmy mogą nagle ożywać pod wpływem sprzyjających okoliczności i prowadzić do wskrzeszenia stereotypów znanych od wielu lat. W rezultacie skomplikowanej historii, niekończących się przesiedleń, deportacji i zmian granic Ukraina (a także Ukraińska Socjalistyczna Republika Radziecka) z czasów, które opisuje Wodołazkin, nie jest jednorodna etnicznie. Po rozpadzie imperium sowieckiego jego mieszkańcy musieli przedefiniować to, jak postrzegali „innego”. Ci, którzy do niedawna byli

² M. Antosz, *Charakter narodowy Polaków w wybranych syntezach historii i w myśli politycznej Romana Dmowskiego*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska Lublin-Polonia” 2017, nr 24, s. 280.

³ Л. П. Репина, „Национальный характер” и „образ другого”, „Диалог со временем” 2012, nr 39, s. 9–19.

⁴ E. Kasperski, *Między poetyką i antropologią postaci. Szkic zagadnień*, [w:] *Postać literacka. Teoria i historia*, red. E. Kasperski, B. Pawłowska-Jądrzyk, Warszawa 1998, s. 9–41.

⁵ B. Duregger, *Similar but not equal: The image of Ukraine on Russian news websites*, <https://openaccess.leidenuniv.nl/bitstream/handle/1887/51478/ma%20thesis;%20def.pdf?sequence=1> [dostęp: 7.05.2019].

⁶ *8 of the most popular Russian stereotypes about Ukraine*, <http://euromaidanpress.com/2014/06/12/8-of-the-most-popular-russian-stereotypes-about-ukraine/> [dostęp: 7.05.2019].

przedstawicielami bratnich narodów (lub wręcz „narodu sowieckiego”), niejednokrotnie nagle stali się wrogami. Co więcej, historia relacji rosyjsko-ukraińskich sprawia, że w roli tych, którzy muszą walczyć o swoją tożsamość, są stawiani sami Ukraińcy. Najlepiej świadczy o tym fakt, że czytając powieść, momentami można odnieść wrażenie, iż to Ukraińcy (a przynajmniej ci z nich, którzy podkreślają swoją tożsamość narodową) są w swoim państwie traktowani jak barwna mniejszość narodowa.

Takie ujęcie pozwala umiejscowić badania nad powieścią *Brisbane* w nurcie badań postkolonialnych. Źródeł takiego postrzegania można upatrywać także w trwającej do dziś na Ukrainie kolizji kultury miejskiej i wiejskiej. Podczas gdy przez wiele lat niemal cała ukraińskojęzyczna elita intelektualna miała wiejskie pochodzenie, w dużych ośrodkach (a takie opisuje Wodołazkin) dominowała rosyjskojęzyczna wspólnota, która urosła w siłę w czasach radzieckich. Sebastian Kubas pisze:

Szczególnie istotne dla polskiego czytelnika może wydawać się to, że na kształtowanie się narodu ukraińskiego w nowoczesnym tego słowa znaczeniu wpływ miały zmienne innego rodzaju niż w przypadku polskim. Bowiem polski naród, polskie poczucie wspólnoty bazuje na kulturze szlachecko-ziemiańskiej oraz elementach pochodzenia łacińskiego. Na Ukrainie warstwą społeczną kształtującą dominujący nurt narodowy był wiejski lud, a wpływy religijne miały swój prawosławny kontekst, chociaż nie wolno pomijać znaczenia katolickich wpływów z Polski czy Austro-Węgier. Tadeusz Andrzej Olszański uważa, że na gruncie ukraińskim pojęcie tożsamości narodowej musi być zredefiniowane. Naród oznacza przede wszystkim lud, a dopiero w odległym znaczeniu słowo to odpowiada polskiemu pojęciu narodu. I chociaż dzisiaj wydawać by się mogło, że istnienie odrębnego ukraińskiego narodu ma charakter niepodważalny, to zdarza się, że poważni i znaczący politycy, naukowcy traktują nadal Ukraińców i Ukrainę jako element składowy większej całości, czyli bytu wszechrosyjskiego⁷.

Ukraińcy, Polacy, Rosjanie i przedstawiciele wielu innych narodowości (zamieszkujący w tym wypadku terytorium Ukraińskiej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej, ale to samo można napisać o dowolnym miejscu w Związku Radzieckim) w pewnym momencie musieli porzucić, przynajmniej pozornie, swoją odrębność narodową, by budować tożsamość radziecką. We wczesnych latach siedemdziesiątych, kiedy to zaczyna się opowiadana przez Wodołazkina historia, oczywiście nie może być mowy o zupełnym porzuceniu tożsamości narodowej. Dzięki temu w książce możemy obserwować interesującą hybrydę dwóch, pozornie sprzecznych, tożsamości społecznych. Z kolei po rozpadzie Związku Radzieckiego Ukraińcy nie zdołali jeszcze ugruntować wciąż budującej się tożsamości, a już przyszło im stawić czoła galopującej globalizacji. Powieść pozwala nam jednocześnie obserwować lata komunizmu w ZSRR oraz czasy współczesne.

Wodołazkin charakterystykę Ukraińców zaczyna od dziecięcych obserwacji Gleba na temat dość ekscentrycznego ojca, który z punktu widzenia dziecka mówi nie zawsze zrozumiałym językiem. Pochodzący z Kamieńca Podolskiego

⁷ S. Kubas, *Ukraińska tożsamość narodowa u progu XXI wieku*, „Pisma Humanistyczne” 2001, nr 3. s. 7.

Fiodor Janowski jest jedną z najbardziej wyrazistych postaci książki. Bohater jest zagorzałym patriotą, mówi niemal wyłącznie po ukraińsku. Życzy sobie, by syn również rozmawiał w tym języku i odebrał w nim wykształcenie⁸. Jednocześnie, choć otwarcie manifestuje swoją „ukraińskość”, zupełnie zaniedbuje komunikację z synem. Nie rozmawia z nim o Ukrainie i swoim patriotyzmie, niewiele wyjaśnia. Podobne zachowanie tworzy pole do budowania stereotypów, także tych negatywnych. Jak pisze Eliza Grzelak:

Grupa mniejszościowa, przywdziewając maskę, zamiast odtwarzać obraz, ogranicza dostęp do wiedzy na swój temat, w ten sposób staje się współodpowiedzialna za brak wiedzy o sobie. Zatajenie kształtuje nieadekwatne oczekiwania ze strony społeczeństwa dominującego: niepodbudowane wiedzą, oparte na stereotypach, niemotywowane kulturowo, nieuwzględniające relatywizmu kulturowego, co w konsekwencji rodzi konflikty i tworzy negatywny wizerunek obcego. Wielu przedstawicieli grupy dominującej, nie znając osiągnięć i roli poszczególnych członków wspólnoty mniejszościowej, ogranicza swoje oczekiwania wobec niej, zakładając, że pozostanie ona zmarginalizowana jak dotąd⁹.

Zastanawiające, że zupełnie inny stosunek do kwestii tożsamości ma młodszy brat Gleba. Przepaść dzielącą starsze pokolenie przekonane o istnieniu bratnich narodów oraz współczesne pokolenie najlepiej ilustruje rozmowa głównego bohatera z o wiele młodszym Olesiem:

- Як там у вас в Росії?
- Там?
- Ну, не тут же... Звідтіля вся ця хвороба.
- Ты слишком торопишся с выводами.
- Тільки не кажи, що все це Америка придумала.
- Иногда не нужно ничего придумывать. Достаточно поднести спичку, и все пойдет само.
- [...]
- Скажи, братику: ти Україну хоч трохи жалієш? Ти ж народився тут, виріс. В тебе серце не болить?
- Болит. Россия и Украина для меня — одна земля.
- Для нас — не одна¹⁰.

Stwierdzenie, że ten przeskok jest wywołany wyłącznie współczesnym konfliktem rosyjsko-ukraińskim, byłoby zbyt dużym uproszczeniem. Koniec lat osiemdziesiątych i początek lat dziewięćdziesiątych XX wieku to okres ukraińskiego odrodzenia narodowego. Jednak pomimo uzyskania przez Ukrainę suwerenności proces narodotwórczy trwa do dziś. Wodołazkin przywołuje tutaj stereotyp ukraińskiego radykalizmu i rusofobii, szczególnie popularny we współczes-

⁸ E. Wodołazkin, *Брисбен*, Москва 2019, s. 12.

⁹ E. Grzelak, *Imagologia — narzędzie reakcji innego w przekazie elektronicznym*, „Porównania” 2017, nr 20, <https://pressto.amu.edu.pl/index.php/p/article/download/11089/10648> [dostęp: 22.05.2019].

¹⁰ E. Wodołazkin, *Брисбен...*, s. 309–310.

nej rosyjskiej propagandzie¹¹. Sam termin „rusofobia” już w połowie XIX wieku miał za zadanie wspierać rosyjski dyskurs cywilizacyjny i imperialny. Co ciekawe, już wtedy chętnie używano tego terminu w kontekście „zdegenerowanej” Europy, opozycyjnej wobec imperium rosyjskiego z jego tradycyjnymi wartościami. Dyskurs ten miał konsolidować narody słowiańskie wokół imperium i tym samym tworzyć pole do ekspansji w Europie Środkowej i Południowej. Po latach możemy stwierdzić, że niewiele się zmieniło. Powstało wręcz przekonanie, że Rosjanie, a także prawosławni Słowianie są dyskryminowani¹². Stereotyp zachodniej rusofobii wspiera rosyjski izolacjonizm. Ukraińcy poprzez Euromajdan po raz kolejny okazali chęć przynależności do zachodniego świata, co przez Rosję zostało uznane za zdradę w stosunku do innych narodów słowiańskich (podobnie zresztą wyrażano się o Polakach¹³), lecz także odcięcie się od własnej historii¹⁴.

W powieści przykładem bohatera antyrosyjskiego jest w pierwszej kolejności Fiodor. Choć w jego otoczeniu jest wielu Rosjan (co więcej, jego dwie żony były Rosjankami), ma negatywny stosunek do tego kraju. Podkreśla to nawet przy okazji pozornie niewinnych rozmów:

Однажды Глеб спросил отца, как так получилось, что путь — она. Тому що наша путь, ответил Федор, вона як жінка, м'яка та лагідна, в той час як російський путь — жорсткий, для життя непередбачений. Саме тому у нас і не може бути спільної путі¹⁵.

Wodołazkin pokazuje to tłumaczenie w sposób ironiczny, obnażając jego niekonsekwencję. Nazajutrz Gleb przynosi ojcu spis słów, których pochodzenia Fiodor nie potrafi objaśnić różnicami dzielącymi Rosjan i Ukraińców. Autor odwołuje się do stereotypu ukraińskiej rusofobii. Fiodor, choć przegrywa w dyskusji z synem, pozostaje antyrosyjski:

Что же касается отличия русского пути от украинского (и здесь уже не было никакой грамматики), отец со свойственной ему непреклонностью остался при своем мнении¹⁶.

Podobne słowa wybrzmiewają też przy okazji puczu z 1991 roku. Fiodor dzwoni wówczas do syna zapytać, czy w jego telewizji również transmitowane jest *Jezioro łabędzie*. Gleb nie rozumie, o co chodzi, nie umie rozszyfrować kodu. Wówczas ojciec z typową dla siebie wstrzemięźliwością wyjaśnia, co się dzieje, zapewnia, że nigdy nie lubił tego baletu, i dodaje:

¹¹ Zob. *Москали: За что украинцы ненавидят русских*, <http://w-o-s.ru/article/4275> [dostęp: 22.05.2019].

¹² И. Шафаревич, *Русофобия*, Москва 2005, s. 26.

¹³ Zob. В. Сокирко, *Война и мир: почему Польша никогда не станет другом России*, <https://tvzvezda.ru/news/forces/content/201603100758-e5ug.htm> [dostęp: 22.06.2019].

¹⁴ Zob. J. Darczewska, P. Żochowski, *Russophobia in the Kremlin's Strategy: A Weapon of Mass Destruction*, Warszawa 2015, s. 16–19.

¹⁵ Е. Wodołазкин, *Брисбен...*, s. 82.

¹⁶ *Ibidem*, s. 83.

Чим ця історія скінчиться, одному Богу відомо. Скажу лише одне: будь обережний,б, синку, і пам'ятай, що в тебе є брат Олесь. Помагайте одне одному. Помолчав, добувал: от тобі і склонение существительного путь. Від тепер це робитимуть у множині, бо єдиної путі в Росії і України більш не буде¹⁷.

Stereotyp ukraińskiego radykalizmu należy ponadto do tych, które po latach nieaktywności zostały przypomniane. Współczesny konflikt przyczynił się do odnowienia starych antagonizmów, dlatego zarówno w piśmiennictwie naukowym, jak i publicystyce chętnie wraca się dziś do tematu zbrodni Ukraińskiej Powstańczej Armii i straszy się dojściem do władzy „banderowców”¹⁸. Wodołazkin również ukazuje młode pokolenie jako ludzi ślepo zafascynowanych ideą narodową, o poglądach, które tylko zaostrzają istniejący konflikt. Pierwszym przedstawicielem młodego pokolenia jest młodszy brat Gleba — Oleś. Jest podobny do swojego ojca przede wszystkim w swoim ukraińskim patriotyzmie i niechęci do Rosji. Spotykamy go w 2014 roku; reprezentuje młode pokolenie, którego poczucie tożsamości kształtuje się przez Euromajdan i rodzący się konflikt z Rosją. Oleś mówi: „Коли воюють тисячі, я не значить ні-чо-го”¹⁹. Choć sam ma takie same powody, by uważać się za Rosjanina jak za Ukraińca, jest przekonany, że Rosjanom nie można ufać. Jednak pomimo że bracia mają ograniczony kontakt, odnoszą się do siebie z życzliwością. Gleb patrzy na światopogląd Olesia z pozycji starszego, pobłażliwego brata. Później dowiadujemy się, że na Majdanie ginie jego przyrodni brat — Jegor, co zapewne tylko pogłębi przekonania młodego człowieka. Jak pisze Kyryło Hałuszko:

Dominantą stał się patriotyzm stworzony w warunkach krwi przelanej razem na Majdanie i oczywistego zagrożenia zewnętrznego (wrażny wspólny wróg), dlatego obecnie kryteriami oceny osobowości stają się postawa obywatelska, aktywizm, a nie język. Symboliczne okazuje się to, że pierwszą ofiarą na Euromajdanie był Ormianin, a drugą — Białorusin²⁰.

W ten sposób Wodołazkin nawiązał do nowej kategorii patriotyzmu, która zrodziła się podczas wydarzeń Euromajdanu — rewolucja doprowadziła do wzmocnienia tożsamości ukraińskiej, ugruntowanej w trakcie wspólnej walki.

Drugą przedstawicielką młodego pokolenia Ukraińców jest Ganna, aktywistka ruchu Femen. Stara się manifestować swoją „ukraińskość” — nosi wyszywaną i mówi po ukraińsku. Gleb zauważa jednak, że język zna raczej słabo. Wyśmiewa jej akcent i sposób wysławiania się: „Если не понимать ее речи, можно в нее по-настоящему влюбиться — замуж, например, взять. А если понимать, то, может быть, совсем даже наоборот — расстаться, скажем”²¹. Podczas wizy-

¹⁷ *Ibidem*, s. 281.

¹⁸ Zob. A. Сацута, *Социально-политические силы и проявления современного украинского радикализма*, „Вестник экономической безопасности” 2015, nr 6, s. 81–85.

¹⁹ E. Водолазкин, *Брисбен...*, s. 310.

²⁰ K. Hałuszko, *Paradoksy ukraińskiej tożsamości i języka — spojrzenie z zewnątrz i od środka*, <http://www.miesiecznik.znak.com.pl/7122014kyrylo-haluszkoparadoksy-ukrainskiej-tozsamosci-i-jezyka-spojrzenie-z-zewnatrz-i-od-srodka/> [dostęp: 22.06.2018].

²¹ E. Водолазкин, *Брисбен...*, s. 142.

ty mamy dziewczyny okazuje się, że pochodzi z rosyjskojęzycznego domu we wschodniej Ukrainie. W trakcie odwiedzin jest bardzo zawstydzona, czerwieni się, zachowuje się raczej jak mała dziewczynka niż dorosła kobieta. Tłumaczy: „Мама, конечно, придурковатая, но добрая”²².

Ganna to druga, po Olesiu, reprezentantka młodego, radykalnie nastawionego pokolenia. Doskonale czuje się w warunkach konfrontacji, uwielbia prowokować. Kiedy przychodzi do domu Gleba, by poinformować, że spodziewa się jego dziecka, oczekuje, że wywoła tym skandal. Przyjęta z życzliwością i szacunkiem wydaje się wyraźnie zakłopotana. Autor ukazuje jednak jej działania w sposób ironiczny, lecz także pobłażliwy. Wodołazkin zdaje się nie rozumieć potrzeby odciążenia się młodych Ukraińców od historycznej zależności względem Rosji. Zarówno Ganna, jak i Oleś są przedstawieni jako osoby niedojrzałe.

Kolejną cechą stereotypu Ukraińca w powieści Wodołazkina jest silne przywiązanie do ludowości. Jak już sygnalizowano, kultura ukraińska ma wiejskie pochodzenie. Reprezentanci ukraińskiej opcji narodnickiej postrzegali kulturę ludową jako nośnik etnicznych wartości. Z perspektywy ludofilów kultura chłopska była niezwykle ważna²³. Przywiązanie do kultury ludowej łatwo dostrzec w powieści. Wodołazkin mimochodem wspomina chociażby o tym, że społeczeństwo ukraińskie zna i często śpiewa pieśni ludowe. Fiodor, który sceptycznie odnosi się do talentu muzycznego swojego syna, ostatecznie zabiera go do sklepu muzycznego i proponuje, że kupi mu ukraiński instrument ludowy — domrę. Był dumny, że syn gra na tradycyjnym ukraińskim instrumencie. Autor uchwycił również współczesną modę na noszenie tradycyjnych wyszywanych — jak wspomniano, nosi ją Ganna.

Interesujące, że Wodołazkin zaniedbuje pozytywne stereotypy Ukraińców. Jednym z nich jest umiłowanie wolności, przez ojców ukraińskiego ruchu narodowego uważane za jedną z cech szczególnie odróżniających Ukraińców od Rosjan:

Uważali, że ziemie ukraińskie różnią się od ziem rosyjskich kulturą i mentalnością swych mieszkańców; umiłowanie wolności i swobody jest typową cechą narodu ukraińskiego, zaś posłuszeństwo wobec siły i władzy ukształtowało naród wielkoruski. Ukraińskie tendencje egalitaryzmu i indywidualizmu są sprzeczne z rosyjskim kolektywizmem²⁴.

Ta odmienność łączy się też z pojęciem peryferyjności oraz funkcjonowania Ukrainy na obrzeżu dwóch cywilizacji — łacińskiej i bizantyjskiej²⁵. Jak zauważa Łukasz Jasina:

Peryferyjność od samego początku wpisana była w semantykę słowa Ukraina. Obszary między Dnieprem a Bohem stanowiły przez blisko 700 lat coś na kształt amerykańskiego „pogranicza”, *borderland*, tudzież no *man's land*, „ziemi niczyjej” leżącej pomiędzy dwoma

²² *Ibidem*, s. 152.

²³ Zob. A. Ursulenko, *Rola tradycji etnicznej w kształtowaniu tożsamości ukraińskiej: w ujęciu Jewhena Malaniuka*, „Roczniki Humanistyczne” 2011, nr 7, s. 182–184.

²⁴ P. Eberhardt, *Twórcy ukraińskiej geopolityki*, „Przegląd Geograficzny” 2009, nr 81, s. 47.

²⁵ Zob. S. P. Huntington, *Zderzenie cywilizacji i nowy kształt ładu światowego*, przeł. H. Janowska, Warszawa 2007, s. 46–53.

zantagonizowanymi światami. Najpierw oddzielała ona Ruś od terenów zamieszkałych przez koczowników, potem należąca do Litwy (później Korony i Rzeczypospolitej) część Rusi od obszarów znajdujących się pod kontrolą tatarską i turecką. Ukraina dzieliła światy tak skutecznie jak Morze Śródziemne chrześcijan i muzułmanów. Warto jednak zaznaczyć, że w li mesie tym istniały gigantyczne różnice i dysproporcje o naturze ekonomicznej i kulturowej²⁶.

Natychmiast do głowy przychodzi wypowiedziane przez Fiodora *Тому у нас і не може бути спільної нуті*. Tymczasem Wodołazkin ustami Gleba stara się przeforsować pogląd, w którym Ukraina i Rosja to jedna ziemia. W takim świecie bohater dorastał, a słaby kontakt z ojcem — ukraińskim patriotą — sprawił, że zdecydowanie bliżej mu do rosyjskojęzycznej inteligencji skupionej w dużych ośrodkach niż do ukraińskiej elity chlubiącej się zakorzenieniem w kulturze ludowej. Dyskredytuje młodych, ukraińskich patriotów i nie rozumie motywów ich postępowania.

W sposobie obrazowania Ukraińców w powieści Wodołazkina widać pewną ostrożność i niechęć do jednoznacznego określania swojej pozycji w warunkach współczesnego konfliktu rosyjsko-ukraińskiego. Można też odnieść wrażenie, że świadomie unika wypowiedzania się na temat całej narodowości. W tekście ani razu nie pada słowo *українцы*. Mimo tego obraz jednostek, które przedstawia, i tak odwołuje się do znanych od lat stereotypów charakteru narodowego Ukraińców.

Wszyscy wykreowani przez Jewgienija Wodołazkina bohaterowie mają stosunkowo silne poczucie własnej tożsamości. Różni ich jednak to, w jaki sposób manifestują swoją odrębność. Opisana w powieści Ukraina (i Ukraińska Socjalistyczna Republika Radziecka) jest miejscem, w którym spotykają się różne narodowości. W artykule przedstawiono, z jakich stereotypów korzystał pisarz w tworzeniu obrazów Ukraińców. W ich wypadku powrócono do nieco uspięnego w czasach komunizmu stereotypu ukraińskiej rusofobii i radykalizmu. Przedstawiciele młodego pokolenia Ukraińców zostali w dodatku przedstawieni jako bezrefleksyjni patrioci. Autor pisze o nich w dość ironiczny sposób, jednak dostrzega niebezpieczeństwa wynikające z ich postawy. W opisie Ukraińców sięga również po stereotyp ukraińskiego przywiązania do ludowości. W powieści niewiele jest odwołań do pozytywnych stereotypów etnicznych.

Bibliografia

- 8 of the most popular Russian stereotypes about Ukraine, <http://euromaidanpress.com/2014/06/12/8-of-the-most-popular-russian-stereotypes-about-ukraine/> [dostęp: 7.05.2019].
- Antosz M., *Charakter narodowy Polaków w wybranych syntezach historii i w myśli politycznej Romana Dmowskiego*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska Lublin-Polonia” 2017, nr 24.
- Brataniec K., *Narody i ich stereotypy a wizerunek Ukraińców w świadomości zbiorowej Polaków*, „Państwo i Społeczeństwo” 2016, nr 1.

²⁶ Ł. Jasina, *Ukraińskość. Próba opisu*, https://www.nck.pl/upload/archiwum_kw_files/artykuly/7_lukasz_jasina_-_ukrainkosc._proba_opisu.pdf [dostęp: 22.06.2019].

- Darczewska J., Żochowski P., *Russophobia in the Kremlin's Strategy: A Weapon of Mass Destruction*, Warszawa 2015.
- Duregger B., *Similar but not equal: The image of Ukraine on Russian news websites*, <https://openaccess.leidenuniv.nl/bitstream/handle/1887/51478/ma%20thesis;%20def.pdf?sequence=1> [dostęp: 7.05.2019].
- Eberhardt P., *Twórcy ukraińskiej geopolityki*, „Przegląd Geograficzny” 2009, nr 81.
- Grzelak E., *Imagologia — narzędzie kreacji innego w przekazie elektronicznym*, „Porównania” 2017, nr 20, <https://pressto.amu.edu.pl/index.php/p/article/download/11089/10648> [dostęp: 22.05.2019].
- Hałaszkowski K., *Paradoksy ukraińskiej tożsamości i języka — spojrzenie z zewnątrz i od środka*, <http://www.miesiecznik.znak.com.pl/7122014kyrylo-haluszkoparadoksy-ukraińskiej-tozsamosci-i-języka-spojrzenie-z-zewnatrz-i-od-srodka/> [dostęp: 22.06.2018].
- Huntington S. P., *Zderzenie cywilizacji i nowy kształt ładu światowego*, przeł. H. Jankowska, Warszawa 2007.
- Jasina Ł., *Ukraińskość. Próba opisu*, https://www.nck.pl/upload/archiwum_kw_files/artykuly/7._lukasz_jasina_-_ukrainosc._proba_opisu.pdf [dostęp: 22.06.2019].
- Kasperski E., *Między poetyką i antropologią postaci. Szkic zagadnień*, [w:] *Postać literacka. Teoria i historia*, red. E. Kasperski, B. Pawłowska-Jądrzyk, Warszawa 1998.
- Kubas S., *Ukraińska tożsamość narodowa u progu XXI wieku*, „Pisma Humanistyczne” 2001, nr 3. *Moskali: Za što ukraincy nenavidat russkih*, <http://w-o-s.ru/article/4275> [dostęp: 22.05.2019].
- Repina L. P., „Nacional'nyj charakter” i „obraz drugogo”, „Dialog so vremenem” 2012, nr 39.
- Sacuta A., *Social'no-političeskie sily i proâvleniâ sovremennogo ukraïnskogo radikalizma*, „Vestnik èkonomičeskoj bezopasnosti” 2015, nr 6.
- Sokirko V., *Vojna i mir: počemu Pol'sha nikogda ne stanet drugom Rossii*, <https://tvzvezda.ru/news/forces/content/201603100758-e5ug.htm> [dostęp: 22.06.2019].
- Šafarevič I., *Rusofobiâ*, Moskva 2005.
- Ursulenko A., *Rola tradycji etnicznej w kształtowaniu tożsamości ukraińskiej: w ujęciu Jewhena Małaniuka*, „Roczniki Humanistyczne” 2011, nr 7.
- Vodolazkin E., *Brisben*, Moskva 2019.

The image of Ukrainians in the novel *Brisbane* by Eugene Vodolazkin

Summary

The aim of the article is to analyze the novel *Brisbane* by Eugene Vodolazkin in terms of using national stereotypes in the description of two nationalities — the Ukrainians and the Poles. The author is particularly interested in how Vodolazkin perceives the manifestation of their identity. What determines the value of this novel from the point of view of stereotypes is the historical background — the times of communism, *perestroika*, the difficult 1990s, up to the present day. Thanks to this, the time in which the novel's plot takes place allows us to capture the historical events that have affected the failure of Soviet identity and the consolidation of contemporary Ukrainian national identity. The analysis shows that Vodolazkin based his character's characteristics on national stereotypes known for many years.

Keywords: Eugene Vodolazkin, national stereotypes, Ukrainians, Ukrainian national identity

Образ украинцев в романе *Брисбен* Евгения Водолазкина

Резюме

Целью статьи является анализ романа *Брисбен* Евгения Водолазкина с точки зрения использования национальных стереотипов в описании украинцев. Автор особенно заинтересован в том, как Водолазкин воспринимает их проявление своей идентичности и индивидуальности. Во многом ценность этого романа с точки зрения стереотипов определяет исторический фон — времена коммунизма, перестройки, „трудных” девяностых, вплоть до наших дней. Благодаря этому время, в которое происходит действие романа, отражает исторические события, повлиявшие на поражение советской идентичности и укрепление современной украинской национальной идентичности. Анализ показывает, что характеристики своих персонажей Водолазкин основывал на национальных стереотипах, известных на протяжении многих лет.

Ключевые слова: Евгений Водолазкин, национальные стереотипы, украинцы, украинская национальная идентичность